

Zenobia Szamotulska  
Bydgoszcz

## UDZIAŁ DZIECI 7 - 9 LETNICH W PRACACH NA RZECZ RODZINY

### I. Przygotowanie dzieci do pracy w rodzinie w świetle literatury

Rodzina, jako najbardziej naturalna komórka społeczna, jest wymarzoną terenem przygotowania dzieci do pracy<sup>1</sup>. Rodzice mogą kształtować wartościowe postawy dzieci 7 - 9 letnich w stosunku do pracy przez włączenie ich do coraz szerszej samoobsługi, do działań na rzecz domu, a także przez aprobowanie i stwarzanie warunków do realizowania pożytecznych zabaw i gier. Właściwa postawa rodziców wobec pracy dzieci wymaga od nich zrozumienia konieczności i potrzeby pracy w życiu człowieka oraz konieczności włączania dzieci do pracy. Wymaga też aprobowania faktu, iż pracy trzeba dzieci nauczyć, trzeba kształtować potrzebne umiejętności, nawyki lub przyzwyczajenia. Należy też wyrabiać poprawny stosunek do pracy.

Rodzina stanowi dla dziecka pierwsze w kolejności ważne środowisko wychowawcze. Fakt ten podkreśla nade wszystko Jan Paweł II<sup>2</sup>, ale także M. Ziemska<sup>3</sup>, J. Raczkowska<sup>4</sup>, W. Rachalska<sup>5</sup> i inni. W kodeksie rodzinnym i opiekuńczym rodzina zobowiązana jest do należytego przygotowania dziecka do pracy<sup>6</sup>. Znaczenie środowiska rodzinnego dla rozwoju i kształtowania osobowości dzieci wynika nie tylko ze świadomej pracy wychowawczej rodziców. W odróżnieniu od szkoły, w rodzinach występuje dużo oddziaływań niezamierzonych. Miejsce na świadomą i planową działalność rodziny w zakresie wychowania dzieci do pracy W. Rachalska<sup>7</sup> wskazuje już w momencie, kiedy dziecko zaczyna manipulować przedmiotami. Zadaniem rodziców w tym okresie życia dzieci jest taki dobór przedmiotów, by dostarczały im silnych przeżyć, powodujących koncentrowanie uwagi na nich oraz by wywoływały zaciekawienie. Koncentracja

uwagi na przedmiocie, manipulowanie nim oraz własnym ciałem sprzyja poznawaniu otoczenia oraz wpływa na uzręcznienie dzieci.

W okresie wczesnoszkolnym, do przygotowania dzieci do pracy na terenie rodziny duże znaczenie mają także przeniesione z okresu przedszkolnego niektóre zabawy tematyczne i konstrukcyjne, coraz szybciej stosowane zabawy i gry zespołowe oraz obowiązki dzieci związane z pracą samoobsługową, z pracą na rzecz rodziny, a także z odrabianiem zadań domowych. Duże znaczenie posiadają rozmowy rodziców lub z rodzicami na temat ich pracy zawodowej. Ogromne znaczenie wychowawcze w tym okresie posiada utożsamianie się dzieci z rodzicami, przyswajanie sobie ich norm postępowania<sup>8</sup>, ich zachowań i postaw przez uczenie się obserwacyjne. Nieobojętne wychowawczo są doświadczenia dzieci wynoszone z realizacji własnych pragnień<sup>9</sup>.

Zabawy tematyczne<sup>10</sup> przygotowują dzieci do pracy, ponieważ wymagają wiedzy na temat pracy ludzi w różnych zawodach. Wiedza ta jest im potrzebna do wykonywania „na niby” czynności pracowniczych. Na podłożu zabaw tematycznych rodzi się dalsze, głębsze zainteresowanie różnymi rodzajami prac. Powoduje one zdobywanie coraz większej liczby informacji, włączanie do zabaw charakterystycznych dla danej czynności narzędzi i urządzeń oraz surowców. Wdrażają do posługiwania się nimi.

Zabawy konstrukcyjne wyrastają na tle zabaw manipulacyjnych. Stają się one coraz trudniejsze. W trakcie tych zabaw dzieci uczą się organizowania własnego stanowiska pracy, poznają różne surowce, opanowują nazwy poszczególnych elementów maszyn i ich zespołów. Metodą prób i błędów uczą się praw naukowych. Zabawy te są lubiane przez dzieci. Z tego powodu mogą być stosowane w celu koncentracji uwagi dzieci, dla kształtowania wytrwałości i dokładności, mogą też wdrażać do gromadzenia, segregowania i przechowywania przeróżnych tzw. „skarbów”. Zabawy te w ogromnym stopniu rozwijają dzieci pod względem manualnym.

Dzieci w wieku wczesnoszkolnym chętnie uczestniczą w grach zespołowych. Zabawy te są korzystne dla kształtowania się pożądanych w procesie pracy cech emocjonalno - społecznych dzieci. Zaletą tych zabaw jest to, że wymagają podporządkowania się pewnym regułom oraz narzuconym przez grę uprawnieniom i ograniczeniom; wdrażają też do współdziałania, w tym do współzawodnictwa<sup>11</sup>. Jednocześnie uczą opanowywania emocji, tworzą klimat do racjonalizacji. Zadaniem rodziców w zakresie omawianych zabaw dziecięcych jest zapobieganie nieuczciwemu realizowaniu przez dzieci zasad gry, stopniowe uczenie dzieci godnego przegrywania, odczuwania radości z sukcesu innych osób, poprawnego i niewulgarnego porozumiewania się przy pomocy mowy. Wszystkie te zabiegi służą socjalizacji dzieci. Pomagają także w zauważeniu, że są wyniki, które dzieci mogą osiągnąć dopiero w przyszłości.

Podstawowe obowiązki spełniane przez dzieci na terenie rodziny głównie obejmują czynności samoobsługowe. Należy także włączać dzieci do prac związanych z utrzymaniem porządku w mieszkaniu lub obejściu, z przygotowaniem posiłków itp. Można powierzać dzieciom obowiązki związane z pielęgnacją roślin lub istot żywych, zachęcać i stwarzać możliwości do realizacji popularnych w tym okresie życia zainteresowań pożyteczną „majsterką”. Rodzice powinni nie tylko wdrażać dzieci do stałych obowiązków. W przypadku zadań okazjonalnych mogą uczyć dzieci tzw. trudnego wyboru: zabawa lub wykonanie społecznie ważnego zadania.

Kształtowaniu pożądanego stosunku dzieci do pracy sprzyjają także czynności związane z obowiązkiem szkolnym. Głównym zadaniem rodziny w tym zakresie jest ścisła współpraca ze szkołą. Rodzina, jak mówi W. Rachalska<sup>12</sup>, powinna potęgować wpływ dobrze pracującej szkoły i zmniejszać skutki jej ewentualnych niewłaściwych posunięć. Wynika to z potrzeby utrzymywania pozytywnego nastawienia dzieci do szkoły i związanych z nią obowiązków.

Rozmowy na temat pracy zawodowej rodziców są dla dzieci źródłem informacji przypadkowej, choć przyswajanej świadomie i z zaciekawieniem. Z rozmów tych dzieci wnioskuje o postawie rodziców wobec ich pracy zawodowej. Fakt ten może przyczyniać się do wnioskowania dzieci na temat sensu pracy, wartości pracy, stosunków międzyludzkich, wydajności pracy itp.

Dzieci w okresie wczesnoszkolnym dążą do wiedzy w sposób bezinteresowny. Wiedza pomaga im zrozumieć, czemu służy praca. Wiedza sprzyja ukształtowaniu się pozytywnego stosunku do pracy, kształtowaniu pozytywnych przyzwyczajeń. Wiedza pomaga w poprawnym organizowaniu pracy. Przyczynia się do wypełniania obowiązków bez potrzeby nadzoru. Sprzyja poprawianiu źle wykonanego zadania aż do skutku. Wyrabia poczucie odpowiedzialności za wykonane zadanie. Zdobyta i stosowana w czasie pracy wiedza decyduje w opisany wyżej sposób o podmiotowości dzieci w procesie pracy.

Wykonywaniu przez dzieci zadań pracowniczych w warunkach życia rodzinnego sprzyja stopniowanie trudności zadań, wdrażanie dzieci do współpracy z osobami starszymi od siebie oraz przemyślany system kontroli. Zabiegi te stwarzają dzieciom warunki do coraz większej samodzielności w pracy i w jej organizacji. Poważny stosunek osób dorosłych do zadań wykonywanych przez dzieci w warunkach życia rodzinnego, stopniowe zwiększanie liczby zadań, tłumaczenie sensu pracy, okazywanie radości z wykonywanej przez dzieci pracy, stosowanie pochwał, a także kar stwarzają klimat sprzyjający wartościowej motywacji dzieci do pracy i doprowadzenia jej do końca. W rodzinie, tak jak w innych środowiskach społecznych, dominującymi mechanizmami kształtowania się związanych z pracą dyspozycji społeczno - moralnych powinny być: mechanizm społecznej kontroli, metoda identyfikacji i naśladowictwa<sup>13</sup>.

Praca w domu rodzinnym ze względu na swoją wielowarstwowość i społeczny charakter, ma ogromny udział w kształtowaniu osobowości dziecka. Podział obowiązków w rodzinie ukazuje w naturalny sposób, że wspólna praca prowadzi do realizacji wielu zadań, a jej rezultaty służą nie tylko pracującym, lecz także innym osobom. Rodzina jako środowisko naturalne stwarza warunki do traktowania pracy oraz związanych z nią wzorów i sytuacji jako oczywiste. Wynika stąd konieczność refleksji rodziców nad własnym oddziaływaniem i jego znaczeniem dla wychowania dzieci do pracy. Na dzieci bardzo silnie oddziałują wzory osobowe rodziców, stąd ich przykład jest najskuteczniejszą i najbardziej naturalną metodą wychowania.

W wychowaniu szczególną rolę spełniają prace wykonywane wspólnie z rodzicami, ze starszym rodzeństwem, z dziadkami itp. Wspólnie wykonywana praca posiada duże walory wychowawcze, ponieważ stwarza naturalne drogi przekazywania dzieciom wskazówek związanych z przebiegiem i skutkami pracy. Wspólna praca uczy współpracy, tym samym wzmacnia więzi rodzinne. Praca ta kształtuje także inicjatywę i poczucie odpowiedzialności najpierw za wykonywane zadanie, później za funkcjonowanie rodziny. Ona ułatwia naukę organizacji pracy, wdraża do kontroli i oceny, a w konsekwencji do samokontroli i samooceny. Rola rodzinnego wychowania w tym względzie jest niezastąpiona. Jeżeli rodzice nie wywiążą się należycie ze swego zadania, ogromny często wysiłek społeczny mający na uwadze przygotowanie młodego pokolenia do pracy może okazać się daremny.

## 2. Udział dzieci w pracach na terenie domu rodzinnego

W poprzedniej części artykułu przedstawiłam problematykę wychowania dzieci do pracy w domu rodzinnym w świetle literatury. Zdecydowałam, na tle wynikającej stąd funkcji założonej, przedstawić rzeczywiste oddziaływania domów rodzinnych w omawianym zakresie. W tym celu posłużyłam się metodą badania opinii. Ankieta skierowana do rodziców umożliwiła zgromadzenie materiału o warunkach i stosowanych sposobach wdrażania dzieci do pracy na rzecz rodziny. Przy jej pomocy starałam się uzyskać odpowiedzi na następujące pytania:

- jakiego rodzaju zadanie najczęściej wykonują dzieci w domu rodzinnym systematycznie i samodzielnie?
- czy w procesie wychowania dzieci w obowiązkowych pracach samoobsługowych lub wykonywanych na rzecz domów rodzinnych występują preferencje środowiskowe?

Badaniu poddano 389 dzieci z dużych i małych miast oraz ze wsi. W badaniu uwzględniłam 24 możliwe do wykonania przez dzieci propozycje zadań. Zadania te są bardzo zróżnicowane. Uwzględniając ten fakt, podzieliłam zadania na 8 grup. Wyniki zestawiałam w tabeli 1. Pierwszą grupę zadań stanowi 6 propozycji z

zakresu samoobsługi: ubieranie się, mycie i kąpiel, korzystanie z urządzeń sanitarnych, pranie np. swoich skarpet, chowanie i rozkładanie swojej pościeli oraz utrzymywanie porządku na swoich półkach. Wyniki badań tej podgrupy zadań pozwalają sformułować następujące wnioski:<sup>14</sup>

- średnio 68,8% badanych dzieci systematycznie i samodzielnie wykonuje zadania z zakresu samoobsługi indywidualnej, przy czym odsetek wykonywanych zadań jest silnie zróżnicowany ( $s=29,1\%$ ),
- średnie odsetki wykonywanych zadań samoobsługowych w środowiskach dużych miast, małych miast i wsi w przybliżeniu są jednakowe.

Kolejna grupa 4 zadań obowiązkowych dotyczyła utrzymywania porządku w mieszkaniu: zamiatanie mieszkania lub wycieranie kurzu, wynoszenie śmieci, zmienianie wody w wazonach lub podlewanie kwiatów, odkurzanie lub trzepanie chodników. Wyniki badań dotyczące wykonywania samodzielnie i systematycznie tej podgrupy zadań pozwalają sformułować następujące wnioski:

- średnio 26,5% badanych dzieci wykonuje zadania z zakresu utrzymywania porządku w mieszkaniu, przy czym odsetek wykonywanych zadań jest silnie zróżnicowany ( $s=9,0\%$ ),
- średnio odsetek wykonywanych zadań w środowiskach dużych miast, małych miast i wsi nie różni się istotnie między sobą, czyli w przybliżeniu są jednakowe.

Następna podgrupa 5 zadań obejmowała zadania w zakresie systematycznej pomocy w przygotowaniu posiłków dla rodziny: robienie zakupów, obieranie ziemniaków, zbieranie grzybów, jagód itp, nakrywanie lub sprzątanie ze stołu, mycie lub wycieranie naczyń. Wyniki badania tej podgrupy zadań pozwalają sformułować następujące wnioski:

- średnio 19,5% badanych dzieci systematycznie pomaga w przygotowywaniu posiłków na rzecz rodziny, przy czym odsetek wykonywanych zadań jest silnie zróżnicowany ( $s=8,1\%$ ),
- średnie odsetki systematycznie wykonywanych zadań w zakresie pomocy przy przygotowaniu posiłków w środowiskach dużych miast, małych miast i wsi nie różni się istotnie między sobą, czyli w przybliżeniu są jednakowe.

Czwarta podgrupa zadań obejmuje tylko jedno zadanie, to jest systematyczne i samodzielne gromadzenie surowców do celów szkolnych. Wyniki badań wykazały, że:

- 26,7% badanych dzieci gromadziło surowce,
- odsetek dzieci, które wykonywały omawiane zadanie ze środowiska dużych miast wynosi 25,9% i jest wyraźnie niższy od odsetka dzieci z małych miast (33,7%) oraz wyraźnie wyższy od odsetka dzieci ze środowiska wiejskiego (21,1%). Wyniki badań w zakresie gromadzenia surowców dla szkoły świadczą o bardzo małym stopniu rzeczywistego włączania się dzieci w

młodszy wiek szkolny do gospodarnego wykorzystywania różnych materiałów odpadowych. Fakt ten prawdopodobnie posiada swoje odzwierciedlenie w pracy wychowawczej szkół. W oparciu o dotychczasowe badanie trudno jednoznacznie ustalić przyczyny tego stanu rzeczy, jak i trudno skomentować zauważalne różnice środowiskowe.

Kolejna grupa zadań, to jest systematyczna i samodzielna opieka nad istotami żywymi, obejmowała 3 zadania, tj. opieka nad młodszym rodzeństwem, pielęgnowanie zwierząt domowych, pielęgnowanie zwierząt gospodarskich lub gromadzenie dla nich karmy. Wyniki badań wykazały, że:

- średnio 19,3% badanych dzieci opiekowało się istotami żywymi, przy czym odsetek wykonywanych zadań jest silnie zróżnicowany ( $s=8,9\%$ ),
- średnie odsetki wykonywanych zadań w środowiskach z dużych miast, małych miast i wsi nie różnią się istotnie między sobą, chociaż można zauważyć, iż dzieci wiejskie wykonują to zadanie najczęściej, natomiast dzieci z dużych miast - najrzadziej.

Następna podgrupa zadań dotyczyła systematycznej pomocy w uprawie i pielęgnacji roślin hodowlanych. Obejmowała ona dwa zadania: pomoc w pracy w polu oraz podlewanie ogródka lub podlewanie grządek. Wyniki badań tej podgrupy zadań pozwalają stwierdzić, co następuje:

- średnio 7,7% badanych dzieci systematycznie pomagało w uprawie roślin hodowlanych, przy czym odsetek wykonywanych zadań jest silnie zróżnicowany ( $s=2,8\%$ ),
- średnie odsetki systematycznej pomocy w środowisku dużych miast w porównaniu ze środowiskiem małych miast nie różnią się istotnie między sobą, natomiast istotne różnice występują, gdy porównamy środowisko małych miast (SMM) ze środowiskiem wiejskim (SW) oraz środowisko dużych miast (SDW) ze środowiskiem wiejskim (SW), (dla SDW i SW  $(t)=4,191 > t_{0,1} = 2,920$   $H_0$  odrzucamy, dla SMM i SW  $(t)=4,139 > t_{0,1} = 2,920$   $H_0$  odrzucamy).

Można sądzić, że silne zróżnicowanie wyników spowodowane środowiskiem zamieszkania dzieci, czyli większe obciążenie dzieci wiejskich pracami w ogródku lub w polu, posiada dwie podstawowe przyczyny. Składa się na nie fakt posiadania ogródka przydomowego w prawie każdej rodzinie wiejskiej. Drugą przyczynę stanowi obciążenie większości rodzin wiejskich terminowymi i zależnymi od pogody pracami we własnym gospodarstwie rolnym. Tylko wielka troska o plony może tłumaczyć występowanie na wsi dużego zaangażowania dzieci w tego typu pracach.

Różne rodzaje zajęć z zakresu majsterkowania na terenie domu rodzinnego składają się na siódmą grupę badanych zadań. Wyniki badań wykazały, że:

- średnio 18,1% badanych dzieci systematycznie zajmuje się co najmniej

jednym rodzajem majsterkowania, przy czym odsetek zajęć związanych z tą działalnością jest silnie zróżnicowany ( $s=6,8\%$ ),

- średnie odsetki zajęć składających się na majsterkowanie dzieci w wyróżnionych typach środowisk dużych miast, małych miast i wsi nie różnią się istotnie między sobą. Niski odsetek dzieci zajmujących się majsterkowaniem potwierdza wyniki wcześniej przeprowadzanych badań sondażowych. Rozmowy z rodzicami ukazały częste przypadki ich negatywnego stosunku do zajmowania się dzieci majsterkowaniem w domu. Uzasadniali swoje stanowisko zagrożeniem, jakie mogą stanowić tego rodzaju zajęcia dzieci dla ładu i wystroju wnętrza mieszkalnego. W badaniach empirycznych zakładano więc niski odsetek dzieci zajmujących się tego typu zajęciami na terenie domu rodzinnego. Spodziewano się jednak zróżnicowania wynikającego z typów środowisk szkół. Wyniki badań nie potwierdziły tego założenia. Jednocześnie na uwagę zasługują wyniki badań w jednej ze szkół wiejskich. Spośród 18 przebadanych dzieci z tej szkoły aż 18 zajmuje się majsterkowaniem na terenie domu rodzinnego.

W oparciu o uzyskane wyniki badań można sądzić, że o zajmowaniu się dzieci majsterkowaniem decyduje atmosfera domów rodzinnych dzieci, a szczególnie postawa rodziców i nauczycieli wobec tego rodzaju zainteresowań dzieci. Potwierdzenie tego założenia wymaga jednak dalszych badań empirycznych.

W ostatniej podgrupie, to jest „innych” rodzajów prac wykonywanych przez dzieci systematycznie na terenie domu rodzinnego, rodzice uzupełnili listę zadań takimi czynnościami, jak zbieranie znaczków, czytanie biblii dla całej rodziny i konserwacja roweru. Wyniki badań wykazały, że:

- 1% badanych dzieci wykonuje systematycznie inne zadania, a więc natężenie stopnia wykonywania tych zadań należy ocenić bardzo nisko.

Do wyników badań grupy zadań „innych” trudno się ustosunkować, bowiem zadanie to wymagało nie tylko odpowiedzi twierdzącej lub przeczącej, lecz jednocześnie zmuszało rodziców dzieci, którzy wypełniali ankietę, do uzupełniania zaproponowanej w ankiecie listy czynności. Niskie wyniki w obrębie danego zadania mogą posiadać najmniej dwie przyczyny, trudno zatem o precyzyjne podsumowanie tej części badań.

. Dotychczas omawiane wyniki badań wykazały, że dzieci na terenie domu rodzinnego wykonują różnego rodzaju prace. Realizacja tych zadań podlega kontroli rodziców. Zakładam, iż oprócz zadań obowiązkowych, dzieci na terenie domu rodzinnego podejmują zadania z własnej inicjatywy, być może niekiedy nawet wbrew sugestiom rodziców.

Badalam także charakter oddziaływań wychowawczych rodziców w zakresie mobilizowania dzieci do pracy na rzecz rodziny. Osiągnięte wyniki świadczą o łagodnym charakterze stosowanych zabiegów wychowawczych w rodzinach dzieci.

W badaniach empirycznych przyjął założenie, iż pozytywne oddziaływania mobilizujące dzieci do wywiązywania się z obowiązków na rzecz rodziny powinny sprzyjać poszukiwaniom dodatkowych źródeł sukcesu, których między innymi może dostarczyć majsterkowanie.

W oparciu o wyniki badań wykazać należy, iż oddziaływania wychowawcze rodziców nie wykazują istotnego wpływu na występowanie przyzwyczajzeń dzieci do tego rodzaju zabawy.

### 3. Podsumowanie

W badaniach empirycznych uwzględniłam udział rodziny w procesie przygotowania dzieci 7 - 9 letnich do pracy. Wśród zadań możliwych do wykonania na terenie domu rodzinnego wyróżniłam liczną i niejednorodną ich grupę. W oparciu o te badania stwierdziłam, iż udział dzieci w pracach na terenie domu rodzinnego skupia się na obsłudze indywidualnej. Pozostałe zadania w sposób systematyczny i samodzielny wykonują bardzo nieliczne grupy dzieci. Brak także znaczących oznak przeciążania dzieci w wieku wczesnoszkolnym pracami na rzecz domu rodzinnego w jakimkolwiek z badanych środowisk. Należy także podkreślić, iż niektóre założenia tego opracowania wymagają dalszych badań empirycznych.

## PRZYPISY

<sup>1</sup>W. Rachalska, Wybór zawodu a wychowanie przez pracę w rodzinie, Warszawa 1984, s. 60

<sup>2</sup>Jan Paweł II, Laborem exercere, Wrocław 1983, s. 31

<sup>3</sup>M. Ziemska, Podstawy rodzicielskie, wyd. 2, Warszawa 1973, s. 5

<sup>4</sup>J. Raczkowska, Praca kształtuje osobowość dziecka, Warszawa 1978, s. 31

<sup>5</sup>W. Rachalska, Wybór zawodu a wychowanie przez pracę w rodzinie, Warszawa 1984, s. 6

<sup>6</sup>Kodeks rodzinny i opiekuńczy, komentarz, red. B. Dobrzański, J. Ignatowicz, Warszawa 1979, s. 661

<sup>7</sup>W. Rachalska, Wybór zawodu a wychowanie przez pracę w rodzinie, Warszawa 1984, s. 12

<sup>8</sup>M. Ziemska, Rodzina a osobowość, Warszawa 1979, s. 149

<sup>9</sup>J. Szczepański, Zagadnienia socjologii współczesnej, Warszawa 1963, s. 47 - 52

<sup>10</sup>Treści przedstawione na temat znaczenia dla pracy zabaw dziecięcych ogra-

niczyłam prawie wyłącznie do cytowanego opracowania W. Rachalskiej.

<sup>11</sup>Por. B. Karolczak-Bernacka, Współzawodnictwo i współpraca w szkole, Warszawa 1987

<sup>12</sup>W. Rachalska, Wybór zawodu a wychowanie przez pracę w rodzinie, Warszawa 1984, s. 16

<sup>13</sup>H. Muszyński, Podstawy wychowania społeczno - moralnego, Warszawa 1967, s. 94

<sup>14</sup>Por. tablica 1

## BIBLIOGRAFIA

Baley S., Psychologia wychowawcza w zarysie, Warszawa 1960

Jan Pawel II, Laborem exercens, Wrocław 1983

Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Warszawa 1979

Kowalski S., Socjologia wychowania w zarysie, Warszawa 1974

Łobocki M., Metody badań pedagogicznych, Warszawa 1980

Nowacki T., Praca i wychowanie, Warszawa 1980

Pieter J., Ogólna metodologia pracy naukowej, Wrocław 1967

Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży, red. M. Żebrowska, Warszawa 1977

Rachalska W., Wybór zawodu a wychowanie przez pracę w rodzinie, Warszawa 1984

Raczkowska J., Praca kształtuje osobowość dziecka, Warszawa 1978

Soldenhoff S., Wprowadzenie do etyki, Warszawa 1972

Trempała E., Integracja podstawowych środowisk wychowawczych, a rezultaty pedagogiczne szkoły, Bydgoszcz 1969

Wiatrowski Z., Pedagogika pracy w zarysie, wyd. 2, Warszawa 1985

Zaczyński W., Praca badawcza nauczyciela, Warszawa 1976

Ziemska M., Podstawy rodzicielskie, wyd. 2, Warszawa 1973

Ziemska M., Rodzina a osobowość, Warszawa 1979

Tablica 1. Zadania wykonywane przez dzieci w domu rodzinnym

Rodzaj zadań  (średnia odchylenie standardowe)	Dzieci, które samodzielnie zrealizowały zadania w domu				
	Ogółem		Typy środowisk szkół (kody)		
	Liczba	Odsetek	Miasta wielkie	Miasta małe	Wsie
Ogółem badane dzieci:					
- liczba	389	x	232	66	71
- odsetek	x	100	59,6	22,1	18,3
Rodzaje zadań:					
- samoobsługa	x				
(n=6)	s				
- utrzymanie porządku mieszkania	x				
(n=4)	s				
- pomoc w przygotowaniu posiłków	x				
(n=5)	s				
- gromadzenie surowców dla celów szkolnych	x				
(n=1)	s				
- opieka nad istotami żywymi	x				
(n=3)	s				
- pomoc w ogródku w polu	x				
(n=2)	s				
- majsterkowanie haftowanie	x				
(n=2)	s				
- inne	x				
(n=1)	s				
- ogółem wykonane zdania	x				
(n=24)	s				

**Objaśnienia:** n - liczebność próby; x - średnia próby; s - odchylenie standardowe próby